

Predgovor

Knjiga *Zrcala komunizma* je nastala kot refleksija sistematične serije v *Mladini* objavljenih intervjujev s sogovorniki, ki so proučevali in bivali čas komunizma in postkomunizma. Namen pogovorov je bil razkrivati neznano, zamolčano, skrito in spregledano, tako da so intervjuji zastavljeni kot mozaik vednosti. Šolske zgodovine, medijski prikazi in znaten del umetnosti pred letom 1990 so predstavljali apologijo komunizma, antikomunistična literatura ga je obsojala kot nedemokratični totalitarizem, zbirka intervjujev *Zrcala komunizma* pa ga poskuša misliti. Misliti kot vojaško formacijo, kot ideološko strukturo, kot obliko politične vladavine, kot vsakdanjo in nedolžno mentaliteto, kot okvir bivanja, kot dediščino, ki sega še v postkomunizem. Misliti iz različnih perspektiv, izkušenj in krajev. Drugače od pogledov iz Ljubljane ga vidi profesor v New Yorku, albanski emigrant v Parizu, četniški emigrant, ki je prebežal v Ženevo, komunistični buržuj, ki se je naselil v Ženevi, humanitariec v Cambridgu, zgodovinar v Parizu, sociolog, ki je rojen na Šolti, jedrski fizik in filozof v Zagrebu, pesnik in politični zapornik iz Hercegovine, nadškof v Beogradu, pisatelj, ki se je umaknil v Rim, pisatelj, ki je bil primoran emigrirati v Rovinj, slovenski igralec, ki je prostovoljno emigriral v Beograd, pisatelj, ki živi na Opčinah, tik čez mejo, nekdanji ideolog Solidarnosti in publicist v Varšavi, psihiater na Dunaju.

V prvem poglavju je objekt komunizem v vojni, ki ga tvori pet intervjujev, ki predstavljajo različne momente fatalnega antagonizma. Skozi spominjanja partizanskega generala in diplomata Vladimirja Velebita, ki je razkrival podrobnosti skrivne Titove politike, o njegovih tajnih pogajanjih z nemškim generalštabom v Zagrebu in o razlogih, zakaj je o tem molčal pol stoletja. V pripovedih četniškega komandanta Kenta – ki se je že aprila 1941 zoperstavil nemški okupaciji – v katerih popisuje dileme in strategije četniškega odpora, njegovega sodelovanja z Američani ter poloma v spopadu s partizani. Oba, partizanski general in četniški komandant, sta po vojni emigrirala, prvi kot politični in drugi kot ekonomski emigrant, ter do njune smrti bivala v mondeni Ženevi, ne da bi kdajkoli spregovorila med seboj.

Profesor Aleksander Bajt je v zgodovino prinesel minuciozno miselno-logično analizo, s katero je ovrgel smiselnost partizanskega osvobodilnega boja. Zgodovinar Boris Mlakar je s proučevanjem vojaškega,

vsakdanjega in ideološkega delovanja domobranstvo prikazal kot hladni objekt zgodovine. Kveker in humanitarni delavec John Corsellis je kot častnik angleške armade vodil begunska taborišča na avstrijskem Koroškem, v katera so se po maju 1945 zatekli slovenski vojaški in civilni begunci pred komunizmom. Profesor teologije in psihiater Silvin Eiletz se je kot mladenič pridružil domobranstvu, potem pa ga je v emigraciji desetletja pekel komunistični očitek, da so domobranci kolaborirali z Nemci, kar ga je pripeljalo v proučevanje arhivov in dokumentov iz časa prve svetovne vojne, na osnovi katerih je spisal knjigo, v kateri je dokazal, da je sam komunizem začel s kolaboracijo, ko je boljševistični vodja Lenin začel oktobrsko revolucijo z denarjem in pomočjo nemškega cesarja.

V drugem poglavju nastopa komunistični režim v svojem spopadu s krščanstvom in humanizmom. Nadškof Franc Perko v blagohotni ironiji, kvantni fizik Ivan Supek, učenec znamenitega Heisenberga in predvojni Titov tovariš, ki iz levičarja in partizana postane oporečnik in brezkompromisni humanist, po padcu komunizma pa ga kot kritika HDZ sam Tudman obtoži, da osemdesetletni starec pripravlja atentat nanj, Alojz Rebula, urednik Zaliva, ki izda razvpiti intervju s Kocbekom, in katoliški mislec, ki misli zgodovino slovenstva skozi antično-krščansko perspektivo, klasični filolog Kajetan Gantar, v komunističnem režimu sicer cenjeni profesor in prevajalec, ki je maja 1945 kot gimnazijec z očetom pobegnil pred partizani na Koroško, nato pa se je novemu režimu zoperstavljal z blagim in subtilnim prevajanjem antičnih mitov in junakov v času dominacije komunističnih herojev.

Tretje poglavje vsebuje intervjuje z raziskovalci, ki sami niso bili oporečniki, ampak proučevalci komunizma kot oblike vladavine. Profesor Marjan Britovšek je že v sedemdesetih lahko pisal pronicljive analize komunističnih spopadov za oblast, ker si je za temo izbral daljno Rusijo in Leninov ter Stalinov čas. Francoski raziskovalec Stéphane Courtois je urednik in soavtor znamenite *Črne knjige komunizma*, v kateri zgodovine komunizma ni meril po njenih idejah, ampak po številu trupel, ki jih je pustila na poteh svoje vladavine. Ameriški profesor Stephen Koch je proučeval minuciozno propagando Kominterne, ki je s pretanjenimi metodami na svojo stran neopazno napeljala znamenite evropske mislece, od Romana Rollanda do Andrea Gida. Hrvaški sociolog Josip Županov, nekdanji semeniščnik in partizan, se je jugoslovanskega komunizma in za njim Tudmanove vladavine lotil dobrohotno, saj se jima ni upiral, ampak ju je proučeval iz njunih lastnih izhodišč, pri čemer pa je prihajal do tako fatalnih ugotovitev, da so že kot miselne sheme dobile status disidentstva.

Posebni del je četrto poglavje, v katerem nastopajo trije intervjuji, ki govore o zgodnjem postkomunizmu Slovenije in Hrvaške v času

volitev 1996, ki ga je zaznamovala mentaliteta radikalnega političnega antagonizma, v katerem je kot dominantna figura nastopal kult nepremagljivega predsednika, ki se sooča s skrajneži. Urednik in publicist Danilo Slivnik je pred volitvami 1996 lansiral knjigo, v kateri je Kučano vladavino predstavil kot delovanje klana, filozofinja in publicistka Spomenka Hribar pa »proti-knjigo« psihološke študije Janše kot demokraciji nevarnega lika opozicijskega voditelja. Medtem ko se je hrvaški pesnik, politični zapornik in veliki govornik Vlado Gotovac neposredno zoperstavil dominantnemu hrvaškemu vodji, ko se je spustil z njim v neenako predvolilno bitko.

Peto poglavje je posvečeno pisateljem, umetnikom in intelektualcem, ki so bili cenjeni že za časa enopartijskih režimov, a so se jim na različne načine upirali in jih problematizirali skozi metafore in tekste, vendar pa nikoli niso zavzeli radikalne drže antikomunistov.

Slovenski pisatelj Drago Jančar, albanski lavreat Ismail Kadaré, jugoslovanski pisatelj in scenarist Mirko Kovač, hrvaški pisatelj Predrag Matvejević, poljski zgodovinar, sindikalist in publicist Adam Michnik in slovensko-srbski igralec Stevo Žigon, ki se je predstavljal kot boljševik, na odrih in v filmih pa igral ideološke negativce: kneze, nemške SS-oficirje, plemiče in perverzne buržuje.